

שירתו של מחמוד דרויש אחרי מילחמת הלבנון

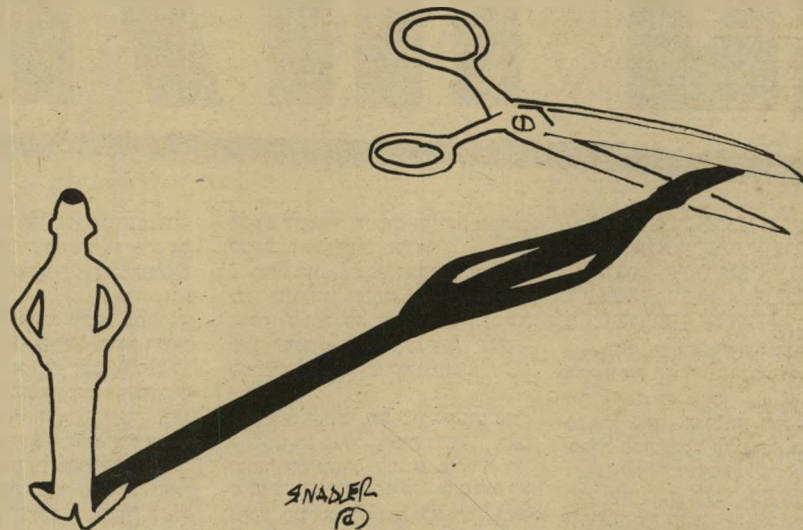
יש ומשורר שוקע במרה שחורה, ושירתו הופכת ראי לייאשו ולאוברך רכבו. ירדיו, קהלו ובני עמו אינם שותפים ברך כלל לתחושותיו. לא כך כשמדובר במשורר לאומי, אשר חש שהוא נושא על שכמו עול שליוחות לבטא רחשי לב, כמיהות ושאיפות של בני עם שלם. לא כך כשמדובר במשורר, אשר בני עמו שומעים בשירתו את הד קולם. כזה הוא מחמוד דרויש (יליד 1942), משוררו הלאומי של העם הפלסטיני.

דרויש מבטא ביצירותיו שאחרי מלחמת הלבנון ייאוש מוחלט בשני מישורים: אישי ולאומי. המצב העכשווי העגום לא ישתפר אלא רק יחמיר, והתיקוה היחידה היא ההישרדות. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בשני קובצי השירה הי אע"פ הו אע"פ (10 הנושאים) (1986) וורד אקל (פחות ורדים) (1987). דרויש, אשר עזב את ישראל בתחילת שנות ה-70 והפך לפעיל במיסגרת אש"ף, כואב בשירתו את גורלו של העם הפלסטיני: כיבוש בתוך המולדת, נדרים מחוצה לה, אוברך דרך, מודעות מוחלטת לכך שהכמיהות הלאומית לא יתממשו, לפחות לא בדרונו.

בתוך המולדת טובלים בני העם הפלסטיני, אליבא דדרויש, ממראות הכיבוש, אך אין הדבר מרפה את ידיהם. הם נלחמים, נאסרים וע"ע מריצ לעולים בחיוף אל מותם. לחם חוקם של הפלסטינים מוחץ למולדת הוא הנדרים. בני ארם ללא קרקע מתחת רגליהם, כאותה אשה

הערבי כיגון, בהמולה ובכעס. הרחוב הערבי היה מדיח שליטים בשל פגיעה כלשהי בלב הקולקטיבי הזה. כעת מתחרים ביניהם השליטים בשוחד שהם נותנים לרחוב הערבי, כדי לסלק אותו מן הקונסנטוס הזה. הנשק הערבי הרישמי יוצא בפרהסיה כנגד הצער והרעיון הפלסטיניים ומטיל עליהם את האחריות לאומללותה של האומה הערבית ושעבודיה. הערבים משלמים מס"פ תיים לפלסטינים, אך לא עושים דבר. הוועידות למיניהן, המתכנסות לרדון בטרגדיה הפלסטינית, מסתפקות בשלוש דקות של מחיאות כפיים, המ בטאות הכרה בזכויותיו של העם הפלסטיני לשוב לארצו. אך עם תום מחיאות הכפיים ממשיך המשורר, יחד עם אחיו, בנדרים לארץ אחרת, אולי לוועידה אחרת.

דרויש מוקיע מעשינובלה גם בתוך תוכו של העם הפלסטיני, מעשים ההופכים את רעיון השיבה אל המולדת לחוץ-עתידי. הוא מגנה את "סורדי-הקברים": בין אחיו של המשורר יש הרוצים במוות, וכל זאת, שמו שמים, כדי שיוכלו להספידו. שימוש נאה נעשה בשירתו במיתוס של קין והבל, כדי להמחיש את השינאה העצמית בקרב בני עמו. במצב זה מוצא המשורר לנכון לשמור על החללים מפני חובבי המספר למיניהם. החללים הפלסטינים הם הם הגשר לחיים חדשים: הם עוץ-החול, אשר יישרף ויקום לתחייה. הסטייה החמורה ברך המהפכה הפלסטינית

משקיעה את דרויש בהרהורים: "המהפכה האוה, אולי, למיטפ בשל היותה נעדרת מסורת של שפיטת חבוי ההנהגה על שפניהם הוועקים לשמים. במקום זאת הסתפקו בעיקוב אחר עברות מוסר של חללי העתיד, שעה שהם תרים אחר תענוג חולף בסיגריית חשיש, או באשה מפתה, לפני שגופותיהם יפכו לבימת נאומים."

למרות המצב הנואש ספוגה שירתו של דרויש באיחרטה על הדרך שבה הלך, איחרטה על רכבו של העם הפלסטיני. לו ניתנה לו האפשרות להתחיל את חייו מחדש, היה הולך באותה דרך. אדמת מולדתו, פלסטין, מספקת לו את הכוח והטעם לחיים, והמשורר ובני עמו מוכנים להקריב את כל המיטב אשר להם כדי להגיע אל קרקע מולדת משלהם. נחישות ההחלטה להילחם עד טיפת הדם האחרונה היא איתנה, אפילו אם הדרך קשה, והניצחון, כך נראה, בלתי-אפשרי.

תם של הפלסטינים. כולם ימצאו את מותם. הפסימיות שלו אכן קורר, אך המשורר מפנה מבטו לצד האנושי, ומוצא לנכון לרחם דווקא על האויב: "ראינו פני אנשים שירגם הוא, האויב — ר"ש, בהגנה האחרונה על הנפש אחרונינו / בכינו את הג ילדיהם." לא עוד שינאה עיוורת לכל בני עמו של האויב, כולל ילדיו ונשיו, אלא הבנה אנושית לסיבולו, ומתי? ברגע הטראגי ביותר לבני עמו של המשורר: לעיתים קרובות תוהה המשורר על הזיקה בין השירה והמציאות ועל כוחה להשפיע על המאורעות. תהיות אלה עולות בראש בעיקר בשעות הקשות ביותר. דרויש מייחס אמנם כוח מסוים לשירתו: בין הגורמים שעושים את החיים כדאיים על הארמה הוו" הוא מונה את "פחד העריצים מהשירים". יחד עם זאת אין המלים מוסיפות לדרויש כוח כי אם עול. יתרה מזו, הוא מודע

פטרוטיזם של יאללה

מותשת קרבות ומאבקים וידועת אכזבות נוכח בוגדנותם של הפלסטינים אשר להם ולעניינם הצורך הקריבה את מיטב שנותיה, החליטה עורכת השירה העברית הלית ישרון, כי יש גבול ויש קו אדום שאותו לא תתיר לשום כריה לחצות. מכל מקום, לא בכתב-העת שבבעלותה, חדרים שמו.

בחוברת האחרונה, חוברת 7 לאביב 88, קמה ועשתה מעשה של סתיו, בהחלטה שלא תפרסם את חמשת שירי המתורגמים של מחמוד דרויש הנרפסים עתה במדור זה, שאותם עמדה תחילה לפרסם בחוברת-השירה שבעריכתה.

הנימוק הוא פטרוטיזם למהדרים וגלאטיכושר אופנתי ויש להניח שיעשה נפשות לא-צפויות לכתב-העת הצפון תל-אביבי לשירה הנערך — כבר היתה לנו הודמנות לומר זאת — לא כלי רגישות, תבונה וטעם.

שירו האומלל של דרויש "החולפים בריבור החולף" אשר מה לא נכתב ומה לא נאמר עליו (בין השאר גם במדור זה) הוא שגרם את ההחלטה המנוסחת בטון של בעלת-בית אמיתית ופטרונית נחרצת של האמנויות: "עם השיר הזה", כך נמסר לנו מפי העורכת, "חצה (דרויש) את התהום הפעורה בין משורר לוחם לבין מחחרר מלים." ועל כך מענישים אצלנו ולא הסתפקה העורכת שלנו בעונש ההשתקה שהשיטה על המשורר. מן האוהל הרל שבו היא עצמה מתגוררת, התירה לעצמה ללגלג על "גלותו המעודנת" של מחמוד דרויש בפאריס. כמה גסות-רוח יש לפעמים באנשים. דווקא בהם. אלא אם כן אין הלית ישרון שלנו אינה כליךך כאשר סברנו עד כה, ואם כך — חטא אנו עושים לה בטענונו כלפיה על שלא גילתה את מה שאין בה.

בדרכם של נוסעי ונושאי צלב, גייסה לעזרתה עוד לוחם-חופש עתיר קרבות ביניים — צליין ותיק בקו אמריקה-ישראל המתרעם כנראה אף הוא על כפיות-הטובה. הכך גומלים הללו שם על חתימת עצמות והשתתפות בעצרות שלום ענקיות שלנו?

מבולבל מעט מן הגיחה הפילוסופית שלו למיתוס הטעון של עקדת יצחק — כפסלים שתוארו במדור זה בלשון עתירת סופרלאטיבים — החליט גם מנשה קרישמן, הרועה האגדי, לומר סוד-סוף לכבש הסורר דרויש את אשר עם ליבו. הפיוט הקטן שלו בפרווה מסתיים בנוסח הדיגרייטטס הישראלי המוכר, זיווג של ח"נ ביאליק עם שוק מחנה-יהודה: "אומרים שאתה משורר טוב. מה זה משורר טוב? אם זאת שירה, שתלך לעזאזל השירה."

אבל, קוראים יקרים, אל דאגה. זאת בהחלט לא שירה. זה בסך הכל עוד סיכוב אופייני של "יאללות": היאללה של דרויש שגרמה את היאללה של הלית שתרמה את היאללה "לעזאזל" של קרישמן. הכל בסיגנון המוכר והחביב של שירי רועים.

אבל כשהיאללות מדברת — המוות באמת שותקת. כל הפרשה כולה אופיינית כליךך וראויה לתיעוד עד שקיבלתי את עצתו של ד"ר ראובן שניר, איש החוג לשפה ולספרות ערבית במכון ללימודי אסיה ואפריקה של האוניברסיטה העברית, לפרסם גם את "החומר" שתפס את מקום שירי דרויש המוגלים.

כל כוונתו בפירסום השירים, כותב לי ד"ר שניר, שאף עמד והקהל הישראלי בעיקבות שירו היתה "לערער במקצת את הרימו השטני של דרויש ברעף הישראלי בעיקבות שירו האומלל".

מי ייתן ויעלה חפצו/חפצנו זה בידו/בידינו.

הלית ישרון: לא עוד שיר פוליטי

בעמודים הבאים היו מיועדים להתפרסם חמישה שירים של מחמוד דרויש, שנכתבו ב-1987 ותורגמו לעברית בידי ראובן שניר. שירו האחרון של דרויש, הקורא לנו לקום בנערינו ובזקנינו, במתינו ובזיכרונותינו, וללכת מכאן, "מהיבשה, מהים, מהכל", אינו מניח לי לכלול אף את שירי האחרים בחוברת זו.

עם השיר הזה הוא חצה את התהום הפעורה בין משורר לוחם לבין מחחרר מלים. לא עוד שיר פוליטי, לא עוד נקיטת עמדה, אמיצה ומרה כאשר תהיה, אלא כתב שינאה ובוז. מפאריס, מקום גלותו המעודנת, הוא אומר לנו "יאללה!" ייתכן שמדינת ישראל כתבה את השיר האכזרי הזה במשך 21 שנות כיבוש, אבל בתוכה הידהדו קולות משוררה, שמחו והוקיעו ולא הירפו ואינם מרפים כל השנים האלה, ולא קם בהם אחד שכתב כתב שיטנה. עם השיר הזה חבר דרויש הערבי לכהנא היהודי.

מנשה קרישמן: לעזאזל השירה

חיפשתי בשורות שלך אמונה, אהבה וקינה על עמך... מצאתי שיטנה ומוות. לא יופי. לא שלום... אתה יכול לתאר לך, דרויש, שאם ניקח מכאן את הזיכרונות ואת כחול היס, זו לא תהיה הארץ הזאת. זאת תהיה גולה. גם אתם חלק מהזיכרונות. במלים שלך אתה מסלק את עצמך. השיר שלך עלבון לעמך. חיים כאן שני עמים והשינאה שאתה ושכמותך מטיפים לה היא העם השלישי. בין שני העמים מסתובב לו העם השלישי הזה, כמו נחש לוחש ארס בין הסלעים. תיקוותי שגולגולת השינאה תרוצץ. אומרים שאתה משורר טוב. מה זה משורר טוב? אם זאת שירה, שתלך לעזאזל השירה.

המשורר, אשר העז להכריז שהוא כותב את שתיקתו. למרות זאת נותר דרויש משורר. יתרה מזו, הוא מתווה את הדרך למשוררים אחרים מבני עמו: "להיות משורר פלסטיני ברגע זה, שממעי — להמיר את שאלתו של המלט בקביעה פסקנית. במקום לומר: להיות או לא להיות, זו השאלה, עליך לומר: להיות או... להיות, זו ההחלטה שחורה וקודרת, רוח של סוף דרך ומוות קרוב. פה ושם פזורות רמיוות על מחשבות המתרוצצות בראשו ברבר כוונה לשים קץ לחייו כמו ידיו, כמו חליל חאוי (1925-1982), אותו משורר לבנוני, אשר התאבד כשעמדו כוחות צה"ל בשערי בירות.

מחמוד דרויש - שירים

כל השירים המובאים פה לקוחים מתוך קובץ השירים של המחמוד דרויש אקל (פחות ורדים) (1987). כל שירי הקובץ, מתורגמים על-ידי ראובן שניר, בתוספת הערות והקדמה על המשורר, יראו אור בקרוב ב"ספרית מועלים".